

Давлат метрологик метрологик текширув ва назорати

Режа:

1. Метрологик текширув ва назоратнинг асосий вазифалари.
2. Давлат метрологик текшируви ва назорати фаолияти.
3. Метрологик текширув.
4. Метрологик назорат.

Метрология – ўлчашлар, уларнинг бирлигини таъминлаш усул ва воситалари ва талаб қилинадиган аниқликка эришиш йўллари тўғрисидаги фан.

Замонавий жамият ҳаётида ўлчашлар жуда катта аҳамиятга эга бўлди. Ҳар куни саноат, илмий тадқиқот, қурилиш, савдо, тиббиёт, кундалик турмушда – фаолиятнинг деярли барча соҳаларида – инсон катта миқдорда ўлчашлар ўтказди. Ўлчашлар ҳаётимизнинг ажралмас қисмларидан бири бўлиб қолди.

Фундаментал фанлар муаммосининг ечимлари ва янги техника яратиш кўп жиҳатдан метрологиянинг ривожланиш даражаси билан белгиланади.

Фан, саноат, ҳўжаликнинг барча соҳалари ривожланиши билан ўлчанаётган параметрлар сони, демакки янада мукаммаллашган асбоблар сони ҳам ошди. Воситалар ва вақт сарфи ўлчаш воситаларининг сифати, қўлланаётган усулларга боғлиқ.

Метрология фан сифатида ўлчашлар, уларга боғлиқ ва тегишли бўлган қатор масалаларни ўз доирасига олади. Метрология аслида юнончадан олинган бўлиб, ўлчаш, ўлчам, нутқ, мантиқ, илм ёки фан маъноларини билдиради. Умумий тушунчасини оладиган бўлсак, метрология - ўлчашлар ҳақидаги фан.

Метрология фани техника, менежмент ва маркетинг соҳалари йўналишларида бакалаврлар ва мухандислар тайёрлашда ўтилиши лозим бўлган фанлардан ҳисобланади. Олий таълим андозасидан келиб чиқиб, ушбу

фан талабаларда метрология асослари бўйича зарур ва этарли бўлган асосий тушунчаларни шакллантиради.

Ўлчаш информасиясига нафақат миқдор бўйича талаблар, балки сифат бўйича ҳам талаблар қўйилади. Бунга унинг (ўлчашнинг) аниқлиги, ишончлилиги, тан нархи ва самарадорлиги каби тавсифлар киради.

1. Метрологик текширув ва назоратнинг асосий вазифалари

Метрологик текширув ва назорат ўлчашлар бирлигини таъминлаш, давлат ва жамиятни, атроф табиатни ўлчашларни ишончсиз натижаларининг салбий оқибатларидан ҳимоя қилиш мақсадларида амалга оширилади.

Метрологик текширув ва назоратнинг асосий вазифалари:

- метрология бўйича қонунларнинг ва меъёрий ҳужжатлар талабларининг бажарилаётганлигини текшириш;
- метрологик меъёрлар ва қоидаларнинг бузилишига йўл қўймаслик, зарур бўлганда эса, олдини олиш.

Метрологик текширув ва назорат қуйидагиларга нисбатан қўлланилади:

- ўлчов бирликлари;
- ўлчаш ва синаш воситалари, шу жумладан эталонлар, модда ва материаллар таркиби ва хоссаларининг стандарт намуналари, ахборот-ўлчаш тизимлари;
- ўлчаш ва синашларни бажариш методикалари;
- ўлчаш ва синашларнинг натижалари;
- ўлчаш воситаларини яратувчи, ишлаб чиқарувчи, фойдаланувчи, қиёсловчи ва ижарага берувчи, ўлчашларни бажариш методикаларини яратиш, аттестатлашни амалга оширувчи тадбиркорлик субъектлари;
- ўлчашларни амалга оширувчи шахслар;
- метрологик талаблар қўйиладиган бошқа объектлар.

Метрологик текширув ва назорат қуйидагиларга бўлинади:

- давлат метрологик текшируви ва назорати;

- юридик шахс томонидан бажариладиган метрологик текширув ва назорат.

2. Давлат метрологик текшируви ва назорати фаолияти

Давлат метрологик текшируви ва назорати — Давлат метрологик хизмати қонуний белгиланган соҳада амалга оширадиган фаолияти.

Қонуний белгиланган соҳада давлат метрологик текширув ва назоратини Метрология бўйича миллий идора — “Ўзстандарт” агентлиги ва унга қарашли Қорақалпоғистон Республикаси, вилоятлар, шаҳарлар ва туманлардаги бўлимлар (кейинчалик - давлат метрологик хизмат идоралари) амалга оширади.

Ўзбекистон давлат ва хўжалик бошқарув идораларида, тадбиркорлик субъектларида ўлчашлар бирлигини таъминлаш ва метрологик текширув ва назоратни амалга ошириш учун метрологик хизматлар ташкил этилиши мумкин.

Бунда метрологик хизматлар:

1) Вазирликлар ва маҳкамаларда - ўлчашлар бирлигини таъминлаш ва ўлчашлар доирасида тармоқ вазифаларини, метрологик текширув ва назоратни амалга ошириш учун;

2) Давлат ва хўжалик бошқарув идораларида, тадбиркорлик субъектларида - бирлашмалар таркибига кирган корхоналар томонидан топширилган ўлчашлар бирлигини таъминлаш бўйича ишларни бажариш учун;

3) Тадбиркорлик субъектларида – ўлчашлар бирлигини таъминлаш ва метрологик текширув ва назоратни амалга ошириш учун ташкил этилади.

Юқорида номлари кўрсатилган объектларга нисбатан давлат метрологик текшируви ва назорати натижалари қуйидагиларда фойдаланиладиган ўлчашларга нисбатан қўлланилади:

- соғлиқни сақлаш ва ветеринарияда;
- атроф муҳит ҳолатини текширишда;

- озиқ-овқат маҳсулотларининг сифати ва хавфсизлигини текширишда;

- меҳнат шароитлари ва транспорт ҳаракатининг хавфсизлигини текширишда;

- геодезия ва гидрометеорологик ишларни ўтказишда, фойдали қазилмаларни қазишда;

- энергия ташувчиларни ишлаб чиқариш, истеъмол қилиш ва сифат ва миқдорини текширишда;

- моддий бойликларни ҳисобга олишда;

- савдо-сотиқ, божхона, почта ва солиқ ишларини бажаришда;

- телекоммуникация хизматларини кўрсатишда;

- давлат хавфсизлигини таъминлашда;

- захарли, осон ёнувчи, портловчи ва радиоактив моддаларни сақлаш, ташиш ва йўқотишда;

- сертификатлаштириладиган маҳсулотнинг хавфсизлигини ва сифат кўрсаткичларини аниқлашда;

- ўлчаш воситалари ва методикаларини давлат синовлари, қиёслаш, калибрлаш, таъмирлаш ва метрологик аттестатлашда;

- миллий ва халқаро спорт рекордларини рўйхатга олишда.

Ўзбекистон Республикасининг меъёрий ҳужжатларига асосан давлат метрологик текшируви ва назорати фаолиятнинг бошқа соҳаларида ҳам қўлланилиши мумкин.

“Ўзстандарт” агентлиги ўлчаш воситаларини қиёслаш, метрологик аттестатлаш ва синаш ҳуқуқини метрологик ишларнинг бу турлари бўйича аккредитланган юридик шахсга ўрнатилган тартибда бериши мумкин.

Бундай ҳолларда метрологик хизматлар, марказлар, лабораторияларга талаблар Ўз ДСт 16.4:2001 ва Ўз ДСт 8.006:1999 бўйича аниқланади.

"Метрология тўғрисида" Қонунга мувофиқ давлат метрологик текшируви ва назорати объектлари қуйидагилардан иборат:

- эталонлар;

- ўлчаш воситалари;
- моддалар ва материаллар таркиби ва хоссаларининг стандарт намуналари;
- ахборот-ўлчаш тизимлари;
- ўлчашларни бажариш методикалари;
- ходимлар;
- метрология меъёрлари ва қоидаларида кўрсатилган бошқа объектлар.

3. Метрологик текширув

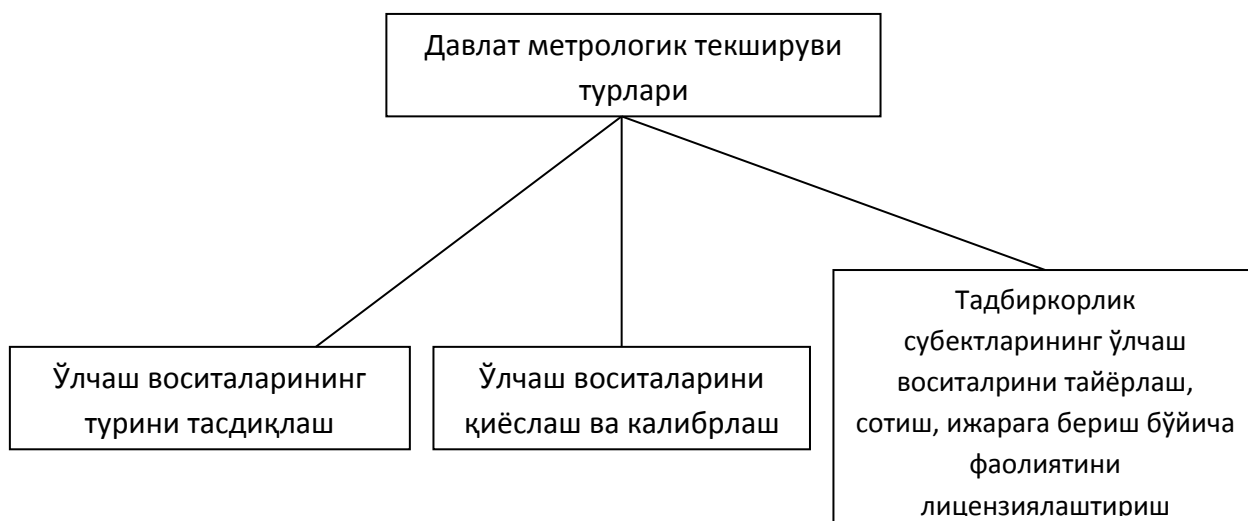
Метрологик текшириш – ўлчаш жараёнида қатнашувчи элементлар тафсилотларини меъёрий ҳужжатларининг талабларига мувофиқлигини аниқлаш ва тасдиқлаш бўйича ваколатли идоралар ва шахсларнинг фаолияти.

Метрологик текшириш қуйидагилардан иборат:

- ўлчаш воситаларининг турларини синаш ва тасдиқлаш;
- ўлчаш воситаларини метрологик аттестатлаш;
- синаш воситаларини аттестатлаш;
- ўлчаш воситаларини қиёслаш;
- ўлчаш воситаларини калибрлаш;
- ўлчашларни бажариш ва бажариш сифатини баҳолаш методикаларини метрологик аттестатлаш;
- меъёрий ва техник ҳужжатларни метрологик экспертизадан ўтказиш;
- метрологик хизматлар, марказлар лабораторияларни ўлчаш воситаларини қиёслаш, синаш, ўлчаш воситаларини, ўлчашларни бажариш методикаларини метрологик аттестатлаш, ўлчаш воситаларини калибрлаш ва бу ишларнинг бажарилишини метрологик таъминлаш сифатини баҳолаш мақсадида бошқа муайян метрологик фаолиятга акредитатлашда қатнишиш;
- ўлчаш воситаларини тайёрлаш, сотиш ва ижарага бериш фаолиятини рўйхатга олиш;
- муайян метрологик текшириш ва назорат турларини амалга оширувчи ходимларни аттестатлаш.

Давлат метрологик текшируви турлари:

- ўлчаш воситалари хилларини синаш ва тасдиқлаш;
- ўлчаш воситалари ва ўлчашларни бажариш методикаларини метрологик аттестатлаш;
- ўлчаш воситаларини, шу жумладан эталонларни қиёслаш, калибрлаш;
- метрологик хизматлар, марказлар, лабораторияларни синаш, қиёслаш, ўлчаш воситаларини ва ўлчашларини бажариш методикаларини метрологик аттестатлаш, ўлчаш воситаларини калибрлаш ва бошқа муайян метрологик фаолият турларига аккредитатлаш;
- тадбиркорлик субъектларининг ўлчаш воситаларини тайёрлаш, сотиш, ижарага бериш бўйича фаолиятни лицензиялаштиришда ўрнатилган метрологик меъёрлар ва қоидаларга риоя қилинишини баҳолаш ва тасдиқлаш;
- ўлчашларни бажариш ва метрологик фаолиятнинг бошқа турлари сифатини баҳолаш.

1-расм. Давлат метрологик текшируви

Давлат метрологик текшируви ва назорати идоралари томонидан метрологик меъёрлар ва қоидаларига риоя қилинишини текшириш мақсадида амалга оширилади.

Давлат метрологик текшируви ва назорати метрология соҳасидаги қонун талабларига мувофиқ бажарилади.

4. Метрологик назорат

Метрологик назорат - Ўлчаш жараёни элементларининг ҳолатини ва қўлланилишини ҳамда ўрнатилган метрологик меъёрлар ва қоидаларга риоя қилинишини текшириш бўйича ваколатланган идоралар фаолияти.

Давлат метрологик хизмати ўтказадиган метрологик назоратга қуйидагилар киради:

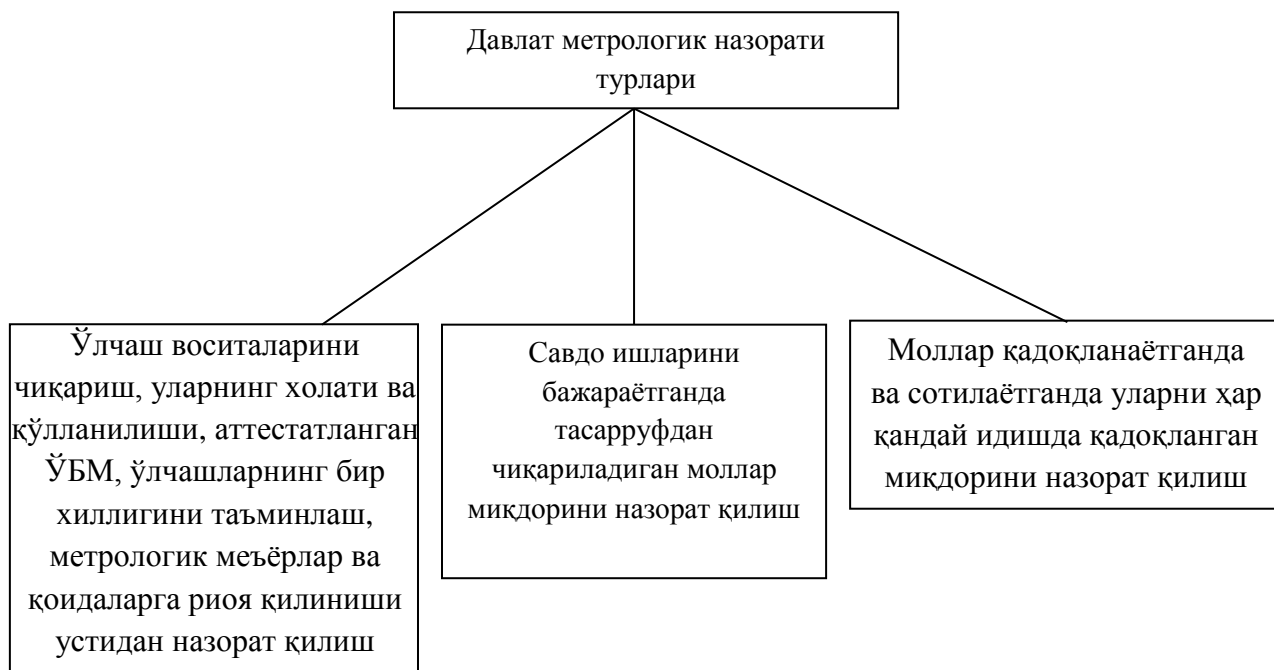
- ўлчаш воситаларини чиқариш, уларнинг ҳолати ва қўлланлиши, аттестатланган ўлчашларни бажариш методикалари, ўлчашларнинг бирхиллигини таъминлаш, метрологик меъёрлар ва қоидаларга риоя қилиниши устидан назорат қилиш;

- аккредитланган метрологик хизматлар, марказлар ва лабораториялар метрологик фаолиятининг муайян турларини бажараётганда метрологик меъёрлар ва қоидаларга риоя қилинаётганлигини текшириш;

- савдо ишларини бажараётганда тасарруфидан чиқариладиган моллар миқдорини назорат қилиш;

- ҳар қандай идишда қадоқланган моллар миқдорини назорат қилиш.

“Ўзстандарт” агентлигининг қарори бўйича, давлат метрологик текшируви ва назорати қўлланиладиган соҳада, запып бўлган ҳолларда, метрологик назоратнинг бошқа турлари ва шакллари ўрнатилиши мумкин.

2-расм. Давлат метрологик назорати

Ўлчаш воситаларини чиқариш, уларнинг ҳолати ва қўлланилиши, синашлар, ўлчашларни бажариш методикалари, ўлчашлар бирлигини таъминлаш, метрологик меъёрлар ва қоидаларга риоя қилиниши устидан давлат метрологик назоратини ўтказишда мос меъерий ҳужжатларда ўрнатилган меъёрлар ва қоидаларнинг хўжалик юритувчи субъектлар томонидан бажарилаётганлиги текширилади ва баҳо берилади.

Бунда қуйидагилар текширилади:

- ўлчов birlikларининг тўғри қўлланилаётганлиги;
- ўлчаш ва синаш воситаларининг ҳолати;
- ўлчаш ва синаш методикаларининг қўлланилиши ва уларга риоя қилиниши;
- синашлар, метрологик аттестатлаш, ўлчаш воситаларини қиёслаш, калибрлашни ўтказиш метрологик шарт-шароитларига риоя қилинаётганлиги;
- ўлчаш воситаларини четдан келтириш, ишлаб чиқаришда тайёрлаб чиқариш, сотиш, таъмирлаш, ижарага беришда метрологик қоидаларга риоя қилиниши;

- метрологик ишларни бажарувчи ходимларнинг ўрнатилган талабларга мувофиқлиги.

Метрологик назоратнинг бундай турларини ўтказиш ва мазмунини “Ўзстандарт” агентлиги белгилайди.

Аккредитланган метрологик хизматлар, марказлар ва лабораторияларнинг фаолияти устидан метрологик назорат аккредитланган субъект томонидан метрологик меъёрлар ва қоидаларнинг бажарилаётганлигини текшириш ва баҳолашдан иборат.

Савдо ишларини бажаришда тасарруфдан чиқариладиган моллар миқдори устидан Давлат метрологик назорати истеъмолчининг ҳуқуқларини ҳимоялаш мақсадида амалга оширилади ва масса, ҳажм, узунлик ва бошқа физик катталикларда ифодаланган моллар миқдорининг тўғри аниқланганлигини текшириш, фойдаланиладиган ўлчаш воситаларининг тўғрилигини аниқлашдан иборат.

Назоратнинг бундай турларини ўтказиш тартибини “Ўзстандарт” агентлиги ўрнатади.

Ҳар қандай идишда қадоқланган моллар миқдорини, уларни қадоқлашда ва сотишда давлат метрологик назорати, қадоқланган идишни очиш билан боғлиқ бўлган, идишдаги молнинг массаси, ҳажми, узунлиги ёки бошқа кўрсаткичлари молнинг этикеткасида кўрсатилган ҳолларда ўтказилади.

Давлат метрологик назоратининг кўрсатилган турини ўтказиш тартиби Ўз ДСт 8.022:2002 деб белгиланган.

Юридик шахснинг метрологик хизмати амалга оширадиган метрологик назоратда, одатда, қуйидагилар ўтказилади:

- ўлчаш воситаларининг ҳолатини ва қўлланилишини тадқиқ қилиш;
- ўлчашларни бажариш методикаларининг ҳолати ва қўлланилишини текшириш;
- ўлчашларнинг тўғри бажарилаётганлигини баҳолаш;

- ўлчаш воситаларининг қиёслаш ва калибрлашга ўз вақтида тақдим этилишини текшириш;

- ўлчаш воситаларидан фойдаланиш шароитларига, калибрлашни ўтказиш қоидаларига, калибрлаш ва ўлчаш лабораторияларида ишларни бажариш шарт-шароитларига риоя қилинишини текшириш;

- метрология бўйича меъёрий ҳужжатларнинг талабларига риоя қилинишини

Метрологик хизматлар тўғрисидаги низомларда ёки бошқа меъёрий ҳужжатларда метрологик назорат бўйича бошқа ишлар кўрсатилган бўлиши мумкин.

Бу мақсадда юридик шахс метрологик хизматни ёки бошқа кичик бўлинмани ташкил қилади, “Ўзстандарт” агентлиги ишларнинг мазкур турига аккредитлаган чет ташкилотларнинг хизматларидан, шунингдек давлат метрологик хизмати хизматларидан фойдаланади.

Назорат саволлари

1. Метрологик текширув ва назоратнинг асосий вазифалари нималардан иборат?
2. Қандай мақсад билан метрологик текширув ва назорат олиб борилади?
3. Қайси соҳаларда давлат метрологик текшируви ва назорати олиб борилади?
4. Давлат метрологик текшируви ва назорати объектлари нималардан иборат?
5. Метрологик текширув нима, тушунтиринг.
6. Метрологик текширувда қандай ишлар амалга оширилади?
7. Метрологик назорат нима, тушунтиринг.
9. Ўлчаш воситаларини чиқариш, уларнинг ҳолати ва қўлланиши, метрологик меъёрлар ва қоидаларга риоя қилиниши устидан давлат метрологик назоратини ўтказишда нималар текширилади?
10. Савдо ишларини бажаришда тасарруфдан чиқариладиган моллар миқдори устидан давлат метрологик назоратини ўтказишда нималар текширилади?

11.Метрологик назоратнинг қандай турларини ўтқозиш тартибини ва мазмунини “Ўзстандарт” агентлиги белгилайди?